

דברי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים
כרך שני • חוברת 9

האנאלים של
תגלת פלאסר השלישי
מלך אשור

פרק במחקר תעודות

מאת

חיים תדמור

ירושלים תשכ"ז

כל הזכויות שמורות לאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים

נדפס בישראל
בדפוס מרכז, ירושלים

האנאלים של תגלת-פלאסר השלישי מלך אשור

פרק במחקר תעודות

מאת

חיים תדמור

ב־9 בנובמבר שנת 1845, ביום הראשון לחפירותיו בנמרוד, היא כלח הקדומה, גילה הנרי אוסטין לייארד את שרידיו של בניין רב־מידות בקצהו הדרומי־מערבי של התל. משהוסיף לחפור נחשפו קירותיו של ארמון מלכותי – כפי שהתברר לאחר־מכן ארמון שהחל לבנות אסרחדון מלך אשור ולא כילה. לייארד מעוניין היה בגילויים של חפצי־אמנות, ובייחוד בתבליטים באבן, שדוגמתם ראה במסעות שערך בצעירותו בשרידי ארמנותיהם של מלכי פרס. ואמנם נתגלו תבליטים בראשית החפירות: קירות האולמות היו מכוסים לוחות־אבן (אורתור־סטאטים), ועליהם תמונות מחיי החצר ותיאורי מלחמה. חלק מן הלוחות נקבע בקירות, ואילו חלקם האחר רק הונח לידם.

התבליטים היו ברובם הפוכים, כלומר, עם פני התבליט אל הקיר. מעובדה זו הסיק לייארד, בצדק, כי התבליטים אינם שייכים לארמון זה (שפונה על־ידי מגלהו 'הארמון הדרומי־מערבי'). כ־אם הובאו ממקום אחר, וכי בונה הארמון עמד להשתמש בהם בשימוש משני כדי לחקוק עליהם את כתובותיו, אלא שמשום־מה הופסקה המלאכה.

מפענח כתב־היתדות, הנרי רולינסון, הוא שהבחין בכך, שהתבליטים הם של אשורנצרפל הב', בן המאה ה־ט', ושל תגלת־פלאסר הג', שמלך בשנים 745–727 לפסג"נ.

חלק אחר מתבליטי תגלת־פלאסר נתגלה ב'ארמון המרכזי', שנחשף במרכז התל. וכך מספר לייארד על התגלית:

עדיין אפשר היה להבחין בקירות עשויים לבנים בלתי־שרופות, אולם לוחות־אבן שכיסו את הקירות לא היו עוד במקומם. כ־אם נמצאו פזורים ללא סדר, ורובם היו מוטלים על פניהם... על לוחות אלה היו תבליטי־פיסול וכתובות... משפינתי את האדמה משטח של חמישים רגל מרובעות של עיי־מפולת נתגלו חורבות שמראן היה מיוחד במינו: כמאה לוחות־אבן ניצבו גלויים לעין, צמודים זה לזה בשורות, כמו לוחות בחצרו של חרש־אבן או דפים בספר ענק... מאחר שהלוחות היו ערוכים זה ליד זה בסדרות, בהתאם לנושא, התברר, שהועברו הנה באותו הסדר שבו עמדו לפניו... וכך הושארו כפי שמצאנום, בטרם

חיים תדמור

יעבירום למקום אחר. שאמנם לא נערכו כך לוחות-התבליטים לפני שהוצבו בארמון שלמענו נחרתו – מוכיחה ללא ספק העובדה, שהאשורים נהגו לחרת את תבליטיהם רק לאחר שנקבעו בקיר, ולא לפני-כן.¹

מקומם המקורי של התבליטים – ארמונו של תגלת-פלאסר בנמרוד – לא נתגלה בחפירתו הראשונה של לייארד, ואף לא בחפירה השנייה שערך לאחר-מכן, ומקומו המדויק לא נודע עד היום. הלוחות, העשויים אבן או בהט מקומי, הם משני טיפוסים: הטיפוס האחד עשוי שלוש מערכות, זו מעל זו; בעליונה ובתחתונה חקוקים תבליטים, ואילו באמצעית חרותות כתובות. הטיפוס האחר עשוי מערכה אחת בלבד; התבליט מכסה את כל הלוח, ואילו הכתובות חקוקות על גוף הדמויות, כפי שהיה נהוג מאה שנה לפני-כן בתבליטיהם של מלכי אשור. כן נמצאו במקום תבליטים אחדים ללא כל כתובת.

לייארד העתיק למחברתו את התבליטים ואת הכתובות בכתב-ידות, וזאת נוסף על גיהול יומנו, כתיבת מאות מכתבים והפיקוח שפיקח בפועל על שני צוותי-חפירה, האחד בכלח והאחר בנינה.

בסיום חפירותיו הופיעו שני ספרים: *The Monuments of Nineveh*, London, I, 1849; II, 1853, הכולל מבחר ציורים של התבליטים שנתגלו בכלח ובנינה בשתי העונות; ו-*Inscriptions in the Cuneiform Character from Assyrian Monuments*, London 1851, הכולל את כל הכתובות מן העונה הראשונה. היה זה בפעם הראשונה שהופיע באנגליה ספר שלם בכתב-ידות; למעשה קדמו לו באירופה רק הכרכים הגדולים של כתובות סרגון מכורסבאד, פרי עבודתו של אמיל בוטה. כל הכתובות שהעתיק לייארד, לרבות האנאלים של תגלת-פלאסר, ניתנו בספר זה (להלן: Lay). בסימנים ליתוגרפיים, שהוכנו לראשונה על-ידי חברת הריסון ובנו לצורך הדפסת הספר. ליד כל כתובת ציין לייארד את מקומה בתכנית החפירה, את סימן הקיר, את מקומו המדויק של התבליט בקיר ואת מספרו, ונתן תיאור קצר של התבליט. לאחרונה זכינו להוצאת מהדורה כוללת של כל תבליטי תגלת-פלאסר שנתגלו בידי לייארד והבאים אחריו, הן של התבליטים הנושאים כתובות והן של אלה שאין עליהם כל כתובת. במהדורה זו, מעשה ידי ריצ'ארד בארנט והגב' מארגריטה פאלקנר,² נדונים התבליטים בלבד, וזאת בעיקר מצד האמנות והארכיאולוגיה ומבחינת הרקע ההיסטורי של תמונת המלחמה שעל התבליט השלם. אין המחברים דנים בכתובות שבין התבליטים או על התבליטים עצמם. עם זאת קידם פרסום ספרם גם את מחקר הטכסט, שכן מובאים בו הנתונים הארכיאולוגיים על האתר שבו נתגלו התבליטים וכן עדויותיו של לייארד מתוך מכתביו ויומניו.

אין אנו יודעים מה עלה בגורלם של תבליטי תגלת-פלאסר שנחשפו בכלח. לייארד צייר מהם כארבעים ותיאר כעשרים נוספים, אך לא את כולם העביר למוזיאון הבריטי, ואחדים אף לא תיאר כלל, בהיותם פגומים מאוד. אין לדעת מה אירע לתבליטים שנעזבו במקום – שמא מוטלים הם עדיין באדמתה של נמרוד? או אולי הרסום בני המקום, המשתמשים זה מאות בשנים בתבליטי כלח כחומר-גלם לעשיית סיד? מן התבליטים שגילה לייארד בעונה השנייה שלח ללונדון רק את היפה בכולם,

1 ראה: A. H. LAYARD, *Nineveh and its Remains*, II, London 1850, p. 19
R. D. BARNETT & M. FALKNER, *The Sculptures of Tiglath-Pileser III*, London 1962 2

האנאלים של תגלת פלאסר השלישי

הלוא הוא התבליט שבו מתואר כיבוש עשטרות, ואילו מאלה שהשאיר במקום הגיעו שישה בלבד לציריך. ועוד נייחד את הדיבור על שניים מהם. אמנם ידע לייארד מה רבה חשיבותו של הטכסט, אך הוא העדיף לשלוח לאנגליה רק את חלקי התבליט. אף היו מקרים שהורה להשליך את החלקים הכתובים, כדי להפחית את משקלם של לוחות-האבן הכבדים ולהקל על-ידי כך את מלאכת ההעברה. אולם ייאמר לשבח, כי העתיק בקפדנות רבה את הכתובות בטרם סותתו והושלכו וכי לכל תבליט ולכל כתובת עשה דפוס-נייר, לפי מיטב המסורת המדעית. לאחר שנארזו בקפדנות נשלחו הדפוסים ללונדון, ושימשו חומר חשוב ביותר בדיון המדעי הראשון על האנאלים של תגלת-פלאסר, הלוא היא עבודתו של ג'ורג' סמית. איש מופלא זה, מאבות האשורולוגיה וגאוניה, מגלה סיפור המבול הבבלי, עלילת *Enuma eliš*, ומפענח הכתב הקיפרי, היה אך נער כבן עשר כשפורסמו ספריו של לייארד על גילוייו באשור, ואלה עוררוהו להתמסר ללימוד כתב-היתדות. במקצועו היה ג'ורג' סמית חרט שטרות, ואת כל השכלתו קנה בכוחות עצמו. במחקרו העצמאי בכתובות אשור, שהחלו מתפרסמות באותם הימים, פנה לכתובות תגלת-פלאסר, וזאת בשל זיקתם ההדוקה למקרא ולכרונולוגיה המקראית. וכך מעיד הוא על עצמו:

... בשנת 1866, בראותי את ידיעתנו הלקויה באותם פרקי-הזמן בתולדות אשור הקשורים בהיסטוריה של כתב-הקודש, חשתי, שחייב אני לעשות דבר-מה על-מנת לפתור כמה מן הבעיות שנשארו ללא פתרון. באותה שעה ראיתי, שהמפתח לכמה מן הקשיים העיקריים טמון באנאלים של תגלת-פלאסר. לפיכך כתבתי אל סיר הנרי רולינסון ושאלתי, אם אפשר לבדוק את דפוס-הנייר ואת קטעי-הכתובות מימי מלכותו של מלך זה. סיר הנרי רולינסון, שעמו עמדתי בקשר-מכתבים כבר קודם-לכן, גילה עניין רב בכל חקירה שהיתה עשויה לנסוך אור על שדה-המחקר שבו היה לו מעמד כה מכובד, וללא היסוס נאות להרשות לי לבדוק את גנזי הדפוסים שבחדר עבודתו במוזיאון הבריטי. עבודה זאת היתה קשה ביותר, שכן רוב דפוס-הנייר היו מקוטעים מאוד, ואני עדיין לא הייתי רגיל בה זמן מועט עמד לרשותי. בבדיקה ראשונה זאת של התעודות המקוריות לא העליתי נתונים בעלי ערך על התקופה שחיפשתי...³

והנה, שנה לאחר-מכן, משחידש ג'ורג' סמית את בדיקתם של דפוס האנאלים – והוא כבר עוזר מן המניין במחלקה לעתיקות המזרח שבמוזיאון הבריטי – מצא ביניהם קטעים חדשים. היו אלה דפוסים של לוחות שגילה לייארד בעונת-החפירות השנייה ולא פרסמם, הם הקטעים המזכירים את Azriyau, הוא עזריהו מלך יהודה, ואת פקח והושע מלכי ישראל. את הקטעים האלה פרסם סמית בשנת 1870 בכרך ג' של *Cuneiform Inscriptions of Western Asia* שבעריכת רולינסון. בסך-הכול פרסם שש כתובות, בלוחות מס' 9 ו-10 של אותו כרך (להלן: III R 9, 10). אך בכך לא נחה דעתו של סמית, והאנאלים של תגלת-פלאסר היו אחד המוקדים בעבודת-החפירה שעשה בכלח בראשית 1873, כשיצא במשלחת מטעם העיתון *Daily Telegraph* לגלות את המחצית השנייה של טבלת סיפור המבול, שפרסום מחציתה הראשונה עורר התעניינות בלתי-רגילה. סמית חפר בכמה מקומות בנמרוד: במקדש נבו שבצפון התל, מקום שם גילה – להפתעתו ולהפתעת העולם – קטע נוסף מסיפור

G. SMITH, *Assyrian Discoveries*³, New-York 1876, pp. 9–10 3

המבול, וכן ב'ארמון המרכזי' וב'ארמון הדרומי-מערבי', במגמה להשלים את החסר בעבודתו של לייארד ולמצוא קטעים נוספים על ימי מלכותו של תגלת-פלאסר. לדבריו רבות מן הכתובות נפגעו מאוד מאז חפירותיו של מר לייארד.⁴ עד כאן פרשת עבודתו של סמית, שבאה לקיצה עם מותו ללא עת ב-1876. בכך גם תמה התקופה ההירואית בגילוי קדמוניות אשור.

כמאה שנה לאחר שסיים לייארד את עונת-החפירות השנייה התחדשו החפירות בנמרוד. ב-1950 מצאה משלחת אנגלית בראשותו של מלוואן כתובות מקוטעות של תגלת-פלאסר בצפון-מערבו של התל. כתובות אלו, החרותות על גבי לוחות-חרס, אינן תעודות מטיפוס האנאלים, אף-על-פי שהמפורטת שבכולן, זו המספרת על המסע לפלשת בשנת 734⁵, ודאי הועתקה ממקור מסוג האנאלים.

בשנת 1963 סיימה המשלחת את חפירותיה בנמרוד, והודיעה שלא תחדשן עוד. אין להניח. שבזמן הקרוב התגלנה תעודות חדשות של תגלת-פלאסר, והגיעה אפוא העת לסכם ולערוך מאזן.⁶

כל מי שבעבודתו נזקק אי-פעם לאנאלים של תגלת-פלאסר, בין אם במקור ובין אם בתרגום, מכיר את המכשולים שנערמו בדרכו, שלא הוסרו כלל במהדורה המדעית היחידה של כתובות תגלת-פלאסר, הלוואי היא מהדורתו של פאול רוסט.⁷ מכשולים משני סוגים מייחדים את כתובותיו של תגלת-פלאסר מכתובותיהם של שאר מלכי אשור:

א. האנאלים של תגלת-פלאסר מקוטעים ביותר ונתגלו שלא באתרם. הבעיה הקשה היא כיצד לקבוע את סדר הקטעים באופן שיתאים לסדר הכרונולוגי של האירועים בימי מלכותו, כלומר, לסדר הידוע לנו מן הכרוניקון האפונימי האשורי, המוסר בקיצור נמרץ את יעדי המלחמות שנה שנה.⁸

ב. רק אחדים מן הלוחות שנתגלו הועברו ללונדון או למקומות אחרים, ואילו רובם נשארו בכלת. נמצא, שבהעדר המקור נעשה הנוסח של לייארד שבכרך הגדול של הכתובות למעין מקור, וכל-אימת שקשיים בקריאת שורה או מלה עוררו בעיה פילולוגית שאי-אפשר היה לפתור על-ידי השוואת המקור עם הטכסט המועתק — נאלץ היה האשורולוג לדרוש את כתב-היתדות שחרת המדפיס האנגלי בשנת 1851. בצדק ישאל אפוא השואל: מדוע לא נבדקו דפוסי-הנייר שהעביר לייארד למוזיאון הבריטי? אך דא עקא, גורלם של הדפוסים היה גרוע מגורלם של הלוחות עצמם. בימי ג'ורג' סמית, כעשרים שנה לאחר התגלית, כבר חסרו דפוסים אחדים, ואילו אחרים היו קרועים ומקוטעים. בסוף המאה הי"ט, כאשר בא פאול רוסט לבדוק את דפוסי-הנייר, לא מצא את הדפוסים של חמישה מתוך שמונה-עשר הלוחות שההדיר. גורל הדפוסים לאחר-מכן לוט בערפל. מסתבר, שבהעברות שפקדו את

4 שם, עמ' 74-75.

5 D. J. WISEMAN, *Iraq*, XIII (1951), pp. 21-24. נראה: ND 400.

6 עתה פורסמו שתי כתובות מקוטעות של תגלת-פלאסר מכלח שפרסומן נדחה: D. J. WISE- MAN, *Iraq*, XXVI (1964), pp. 119-121; Pl. XXVI. אני מודה לפרופ' ויימן על שהעמיד לרשותי את העתקותיו מכתובות אלו שנה לפני פרסומן.

7 P. ROST, *Die Keilschrifttexte Tiglat-Pileasers III*, I: Einleitung, Transcription und Übersetzung, Wörterverzeichnis mit Kommentar; II: Autographierte Texte, Leipzig 1893.

8 A. UNGNAD, apud: *Reallexikon der Assyriologie*, II, Berlin-Leipzig 1938, pp. 430-432.

האנאלים של תגלת פלאסר השלישי

המוזיאון הבריטי בימי מלחמת-העולם הושחתו כליל. בארגזים המכילים שרידים מדפוסי-הנייר שהכין בשעתו לייארד מכתובתיהם של מלכי אשור השונים, דפוסים שמיינתי במוזיאון הבריטי, לא מצאתי שרידים כלשהם מדפוס הכתובות של תגלת-פלאסר שהיו לעיני רוסט.

לפני שנים אחדות ניסיתי לברר כמה פרשיות בתולדות אשור בימי התהוות האימפריה ולעמוד על זיקתן לתולדות ממלכות ישראל ויהודה.⁹ כבר אז נתקלתי בצורך לברר את סדר קטעי האנאלים של תגלת-פלאסר, כדי ללמוד מהם על סדרם הכרונולוגי הנכון של המאורעות. עניינים שלא באו על פתרונם במהדורתו של רוסט. כשנתגלגלה אפוא לידי הזכות לעבוד בשנת 1964 במוזיאון הבריטי ולהכין חומר לאוסף הכתובות האשוריות הקשורות בתולדות ארץ-ישראל בתקופת המקרא – פניתי לבחינת כתובותיו של תגלת-פלאסר, ובייחוד לבחינת הבעיות הקשורות במסעותיו למערב, ובמסעותיו לארץ-ישראל בפרט. וכאן נכוננו לי כמה הפתעות. ד"ר ריצ'ארד בארנט, אוצר המחלקה לעתיקות אסיה המערבית, העמידני על כך, שבמחלקתו מצויים שני כרכים עם הכתובות שפרסם לייארד בשנת 1851 בפאקסימילה. כתבי-יד אלה נמנים עם עשרות כרכי המסמכים שנמצאו בעזבונו של לייארד ונמסרו שנים לאחר מותו למוזיאון הבריטי. יתר-על-כן, נתברר לי – ואף זאת הודות לד"ר בארנט – כי במחלקה לכתבי-היד של המוזיאון שמורים 39 פנקסי הרשימות של ג'ורג' סמית ועשרות פנקסים של הנרי רולינסון שלא נוצלו עד כה – לפי מיטב ידיעתי – בחקר תעודות אשור.¹⁰

נפתח בשני כתבי-היד של לייארד. הראשון (להלן: כתבי-יד א') נכתב ברובו בעפרון, והעתקי כתבי-היד נעשו ביד בוטחת ובצורה נאה. בכל מקום שהתעוררו ספקות ביחס לקריאתם של סימנים מסוימים שרטט לייארד את חלקיו הברורים של הסימן וקווקו את המקום המסופק בקווים אלכסוניים דקים, כנהוג בסימון כתבי-יד. כל טכסט מלווה ציון מקום התגלית, רישומו במפה ותיאור קצר של התבליט בריגיסטר העליון, מעל הטכסט. כתבי-היד השני (להלן: כתבי-יד ב') שונה מאוד מן הראשון. הוא כתוב בדיו על דפים גדולים יותר, וניכר בו שנכתב בחפזון רב. אין בו עוד סימני הקווקו, וליד כל מקום שהיה אפשר לקרוא בו רק חלק מן היתד הושם סימן-שאלה. וכך אפשר למצוא שורות שלמות של סימנים בכתב-היד וליד כל אחד מהם סימן-שאלה. אין כל ספק, שגם כתבי-יד ב' נכתב בידי לייארד, אלא שבכמה מקומות נעשו בו תיקונים ביד אחרת, ככל הנראה על-ידי נוריס, מזכיר החברה המלכותית האסיאתית. האיש שהכין את כתבי-היד של לייארד לדפוס. לטענת סיר ווליס באג', המנהל הנודע של המחלקה לעתיקות אשור, בכל ומצרים במוזיאון הבריטי בשלהי המאה ה-19, סייע נוריס לליארד לשחזר את המקומות שבהם היו הדפוסים קרועים או פגומים, ואף תיקן את העתקי העפרון.¹¹ כתבי-יד ב' הוא-הוא

'Azriyau of Yaudi', *Scripta Hierosolymitana*, VIII, 1961 (= *Studies in the Bible*, 9 edited by C. RABIN), pp. 252-258

10 חובה נצימה היא לי להודות כאן לד"ר ריצ'ארד בארנט, אוצר המחלקה, ולד"ר אדמונד סולברג'ה, אוצר-המשנה בה, על העזרה הרבה שהושיטו לי בעת עבודתי במחיצתם באותה שנה.

E. A. WALLIS BUDGE, *The Rise and Progress of Assyriology*, London 1925, pp. 90-91 11 לא יכולתי למצוא סיוע לטענתו האחרונה של באג'. בכתבי-יד א', הכתוב בעפרון, אין כל סימנים ל"עריכה" של נוריס. העריכה נעשתה על גבי הנוסח הכתוב בדיו, היינו, בכתב-יד ב'. במקרים אחדים קלקל נוריס בתיקוניו, והנוסח הנכון הוא כפי שהעתיק לייארד.

חיים תדמור

שנמסר למדפיס, ומאחר שהוא זהה ככול עם ספר הכתובות המודפס, אין טעם להשתמש בו בעת בדיקת הטכסט המקורי.

השוואת ההעתקים של כתב־יד א' עם לוחות־האבן שבמוזיאון הבריטי מעידה על דייקנותו המופתית של לייארד. לדיוק זה ודאי סייעה לא במעט העובדה, שלליארד לא ידע את אשר העתיק, שהרי פענוח כתבי־הידות האשוריים נעשה רק שנים מספר לאחר־מכן. ההעתקים הניתנים בכתב־יד א' אינם נופלים מהעתקיו של אשורולוג מאומן, היודע את אשר לפניו. מבחינת הנאמנות לפאליאוגרפיה אף עולה עבודתו של לייארד על זו של מלומד בן זמננו, שכן את סימני היתדות רשם בדיוק נמרץ – היינו, בצורות המיוחדות לכתב הלאפידארי מימי תגלת־פלאסר – ולא תרגמם לסימנים הסטאנדארטיים, המבוססים על צורת היתדות שעל לוחות־החרס מימי אשורבנפל, כפי שנהגו לעשות הבאים אחריו.

לפיכך יש לדרוש לזכותו, ולא לגנותו, את הפסוק שפסק עליו סיר ווליס באג':

לייארד מעולם לא טען שיש לו ידיעה כלשהי בכתב־היתדות, אף לא בסימני הפשוטים ביותר, ובמחברותיו צייר רק את אשר חשב שראה.¹²

העתקותיו של לייארד מצטיינות אף במעלה נוספת: לכמה מן הקטעים שבכתב־יד א' הוסיף רישום דק של הדמות החקוקה בתבליט, וכפי שנראה להלן סייע דבר זה סיוע רב בשחזור סדר הקטעים.

כתב־יד א' מעמיד את מחקר האנאלים של תגלת־פלאסר על בסיס חדש לגמרי, שכן ניתן בידינו טכסט מהימן, הקרוב קירבה רבה ככל האפשר למקור שאבד, טכסט שאנו רשאים להתייחס אליו, בזכות דיוקו ומהימנותו, כאל מקור. מכאן, שאין עוד צורך להסתמך על נוסח האנאלים במהדורת רוסט, שעליה ידובר בהמשך הדברים.

בהכנת המהדורה החדשה של האנאלים של תגלת־פלאסר הנחנו את נוסח כתב־יד א' כיסוד לטכסט בכל מקרה שאין בידינו מקור. אני אסיר תודה לד"ר בארנט, שבאדיבותו הרבה העמיד לרשותי את כתב־היד האמור ואת כתב־היד של ג'ורג' סמית ושל לופטוס, שעל קיומם לא ידעו המלומדים עד כה, ועל דעת נאמני המוזיאון הבריטי התיר לי לפרסמם.

בבדיקת החומר הכלול במחברותיו של ג'ורג' סמית עלה אספקט אחר, אף הוא חיוני לקביעת הנוסח. כאמור, פרסם סמית בשנת 1870 שש תעודות של תגלת־פלאסר, ובהקדמתו ציין, שפרסומן נעשה על־פי דפוסי־הנייר או קטעי־הכתובות שמצא במוזיאון הבריטי. והנה מתברר, שהארוכה והחשובה שבכתובות אלו, III R 9, 3, זו הכוללת את סוף פרשת אַרְיָא ומסיימת במס מגחם, אינה אלא טכסט אקלקטי, שהורכב מנוסחאות מקבילות. ברצותו לתת תמונה שלמה ומקפת ככל האפשר הרכיב סמית טכסט אחיד, בלי לגלות את מקורותיו. וכך אירע הפאראדוקס, שהעתקיו של לייארד, כל אחד על לוח נפרד, בציון מקום הגילוי, ערכם רב יותר לחוקר בן זמננו מעבודת־הסינתזיה העמוקה והגאונית לפרקים של סמית. במחברותיו של סמית מצאתי כמה מן המקורות שבהם השתמש להתקנת הטכסט המשוחזר, והתברר, שטכסט זה מורכב מ־7–8 תעודות שונות, מהן אחדות שנתגלו, כנראה, בידי סמית, בין אם

12 באג', שם, שם. מסתבר, שמאוחר יותר, בעונת־החפירות השנייה, כבר ידע לייארד את פשרם של כמה וכמה מסימני היתדות, שפוענחו על־ידי רולינסון, שעמו עמד בקשר־מכתבים מתמיד. על כך מעידים המכתבים שכתב לרולינסון, והשאלות שהפנה רולינסון ללייארד באותה התקופה בעניין קריאת סימני היתדות.

האנאלים של תגלת פלאסר השלישי

בדפוס־הנייר של לייארד שלא פורסמו ובין אם בחפירותיו־שלו. מכל־מקום, השוואה מדוקדקת בין פרסום המקורות על־ידי לייארד ובין הפרסום החדש בתוך III R 9, 2 מראה, כי לרשותו של סמית עמדו כמה טכסטים מקבילים וכי את החסר בלוחות שמצא לייארד השלים לא אחת בלי לציין זאת.

עד כאן ענייני הנוסח. נדון עתה בבעיות המשתמעות ממנו, היינו, סדר קטעי האנאלים ודרך עריכתם במהדורה שבה נשמרת הרציפות הכרונולוגית. את הנסיון הראשון לקבוע סדר ושיטה בכתובות תגלת־פלאסר עשה שראדר, תחילה במהדורה הראשונה של ספרו הקלאסי על כתבי היתדות והתנ"ך משנת 1872,¹³ וביתר פירוט והעמקה בשתי ההרצאות שנשא לפני האקדמיה המלכותית למדעים בברלין בשנים 1878 ו־1879.¹⁴ בעבודות אלו הנחו את שראדר שני עקרונות חדשים ומכריעים: (א) הבחנה בין סדרות כפולות של אנאלים; (ב) הבחנה בין אנאלים ובין טיפוס דומה של תעודות, שכינה אותן 'כתובות־ראווה' (Prunkinschriften) או 'כתובות־סיכום' (Übersichtsinschriften).

התעודות מן הסוג השני מסכמות את כיבושי המלך על־פי שיקולים שאינם כרו־נולוגיים, בין אם לפי סדר גיאוגרפי ובין אם לפי חשיבות האירועים, שלא כאנאלים, המוגים את המאורעות כסדרם. לענייננו חשיבותן של תעודות אלו בכך, שאת התיאורים המפורטים של כל מלחמה שאבו סופריהן של כתובות־הראווה מן האנאלים, ובמידת־מה הן מסייעות אפוא בשחזורם של אנאלים שהטכסט שלהם לקוי. שראדר לא ההדיר את הכתובות ההיסטוריות והניח את המלאכה שתיעשה בידי אחרים.

הראשון אשר ערך את האנאלים של תגלת־פלאסר בנסיון לתת רציפות כרונולוגית היה ג'ורג' סמית בספרו *Assyrian Discoveries* משנת 1876. היתה זו מהדורה פופולארית בתרגום בלבד, בלי ציון המקורות ששימשו להשלמת החסר ובלי הערות. האנאלים חולקו לשלושה־עשר קטעים, שבכל אחד מהם מוספרו השורות לחוד. גישה העריכה היתה גישה תכנית: כל קטע כלל פרשה נפרדת מצד רציפות העניינים והטכסט. למהדורת סמית חסרון גדול: לא נזכרו בה נוסחאות מקבילות או חילופי־נוסח, וזאת משום שסמית היה מעוניין להגיש לקהל הרחב תמונה היסטורית כוללת, ולא מחקר מפורט. לפיכך צירף אל קטעי האנאלים גם קטעים אחרים, הכול כדי להגיע לרציפות כרונולוגית־היסטורית. עניינה אותו בעיקר הכרונולוגיה המקראית, והאנאלים של תגלת־פלאסר היו חשובים לו רק כאשר סייעו לקבוע את סדר הזמנים של מלכי ישראל ואת הסינכרוניזמים האשוריים־מקראיים. במסגרת זו לא היה ערך לחילופי־נוסח ולהשלמות אם לא תרמו להשלמת התמונה ההיסטורית והוסיפו עובדות כרונולוגיות. סמית הגיש אפוא סינתזה, ואילו את מלאכת הבדיקה המדוקדקת והשוואת הנוסחאות שמר לעצמו.

ברם, את אשר התיר לעצמו סמית באחדים משלושה־עשר הקטעים — עשה פאול רוסט, תלמידו של שראדר, במהדורת כל כתובותיו של תגלת־פלאסר,¹⁵ ועוד לפני־

E. SCHRADER, *Die Keilinschriften und das Alte Testament*, Giessen 1872 (= KAT¹), 13 pp. 134–142

Idem, 'Zur Kritik der Inschriften Tiglath-Pileser's II, des Asarhaddon und des 14 Asurbanipal', *Abhandlungen der Königlischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 1880, pp. 3–31

7. ראה לעיל, הערה 7.

כן בדיסרטאציה שלו בברלין, *De Inscriptione Tiglat-Pileser III Regis Assyriae Quae Vocatur Annalium*, Leipzig 1892

בעבודתו של רוסט אפשר לראות משום המשך למטבע שטבע שש שנים לפני-כן והגו וינקלר בעריכת האנאלים של סרגון הב'.¹⁶ בכל הנוגע לשיטה, ואף לצורת ההדפסה, השפעת עבודתו של וינקלר על רוסט היא עמוקה למדי. רוסט, כמוהו כווינקלר, הגיש טכסט של אנאלים שבו מוספרו השורות ברציפות, וכך נוצר הרושם המוטעה, שיש כאן המשכיות ושלמות. כל טכסט פגום שאפשר היה להשלימו על דרך ההשערה הסבירה – הושלם, אולם לא צוין על-פי מה נעשתה ההשלמה, אם על-פי קטע ממהדורה מקבילה של האנאלים או על-פי כתובת שאיננה מסוג האנאלים. לשם הקבלה ייזכר כאן, שמהדורת האנאלים של סרגון לקתה באותם הליקויים, ולא נגאלה עד שבשנת 1918 קבע וייסכאך את הנוסחאות המקבילות. לפי האולמות.¹⁷ בעקבות וייסכאך ערך החוקר הנורבגי לי (A. G. Lie) את האנאלים מחדש, בהציבו כנוסח-יסוד את הטכסט מאולם אחד בלבד, בלי לנסות כלל לחבר טכסט אקלקטי מן האולמות האחרים.¹⁸

למרבה הצער ירשו העתקי רוסט לא רק את אלה של לייארד, אלא גם את אלה של סמית, וזאת למרות העובדה, כי מזמן הבחינו המלומדים באי-התאמות רבות בין הנוסח שמביא רוסט בכתב-ידות ובין זה שהוא מביא בתעתיק ובתרגום. ואכן, השוואת העתקיו של רוסט עם כתב-יד א' של לייארד מעלה, שבמקומות לא מעטים יש הבדלים גדולים בין השניים. אפשר לטעון, כמובן, שההבדלים האלה נובעים בחלקם מן הבדיקות שערך רוסט בדפוסי-הנייר, אולם התברר לי, שאף באותם קטעי האנאלים שעליהם כותב רוסט בהקדמה לספרו שלא מצא מהם כל דפוסי-נייר (כגון Lay. 66 = רוסט, לוח XXIII) – שינה לא מעט לעומת התעודות אשר פרסם לייארד, הכול, כנראה, לפי שיקול-הדעת ומיטב ההשערה. לעתים נדמה, שלא תעודה אשורית היתה לפני רוסט, אלא פרק מן המקרא, שבאותם הימים היה פרוץ כל-כך לתיקוני-נוסח שרירותיים.

במהדורתנו החדשה של האנאלים של תגלת-פלאסר, שביסודה מונח, כאמור, כתב-יד א' של לייארד, יש להבחין בחמישה או בשישה נסחים מקבילים, בדומה לדרך שהלך בה שראדר בשעתו. הצעתנו מיוסדת על אבחנת השוני האמנותי-הטיפולוגי שבין סידרת-תבליטים אחת לחברתה ועל מציאותן של פיסקות מקבילות בטכסטים ששרדו. כל סידרה וסידרה כללה במקורה נוסח שלם של כל האנאלים, וכל אחת קישטה את קירותיו של אחד האולמות בארמונו של תגלת-פלאסר. כך הועתק טכסט האנאלים חמש או שש פעמים, ממש כפי שאירע לאחר-מכן בארמון הגדול שהקים סרגון הב' בבירתו דור-שרכין.

ראוי להזכיר, שכתבת האנאלים המלכותיים ליד התבליטים החקוקים בקירות הארמון היא, כנראה, חידוש שחידשוהו סופרי תגלת-פלאסר. בארמונות קודמיו (כגון זה של אשורנצרפל הב' בכלח) מוצאים טכסט אחד, שיגרתי, בכל התבליטים שבאולמות

H. WINCKLER, *De Inscriptione Sargonis Regis Assyriae Quae Vocatur Annalium*, 16 Berlin 1896; idem, *Die Keilschrifttexte Sargons*, I-II, Leipzig 1889

F. H. WEISSBACH, 'Zu den Inschriften der Säle im Palaste Sargon's II von Assyrien', 17 *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, LXXII (1918), pp. 161-185

A. G. LIE, *The Inscriptions of Sargon II King of Assyria*, I: The Annals, Paris 1929 18

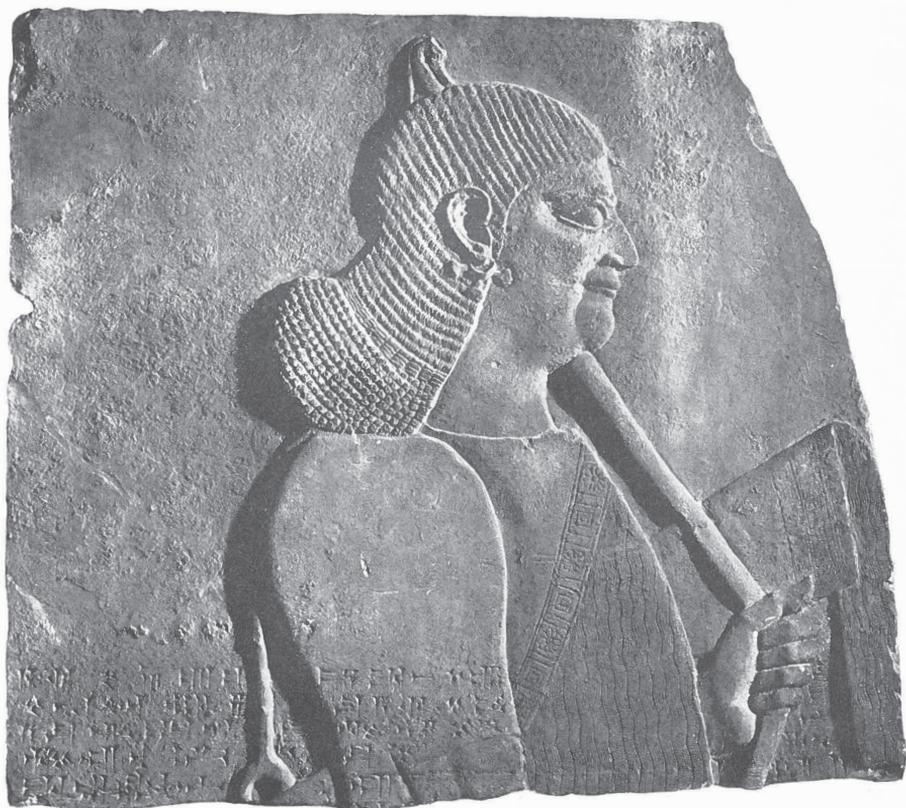

לוח מסדרה א' שנחתך בשעתו לשניים, ועליו קטע משורות הפתיחה לאנאלים
R. D. BARNETT & M. FALK-
NER, *The Sculptures of Tiglath-Pileser III*, London 1962,
ברשותו הא-; PIs. LXXII-LXXIII
דיבה של המכון הארכיאולוגי,
האוניברסיטה של ציריך).

לוּח מסידרה ב' (Lay. 51)

(לפי BARNETT & FALKNER, Pl. LXXXIX ; ברשותם האדיבה של נאמני המוזיאון הבריטי.)

לוח מסידרה ד' (רוסט, אנאליס, שורות 126–128)
דמות נושא־כליו של המלך, ועליה חרות קטע מן האנאליס
(לפי Barnett & Falkner, Pl. xcvi; ברשותם האדיבה של נאמני המוזיאון הבריטי).

האנאלים של תגלת פלאסר השלישי

השונים — אלו כתובות-הראווה שכינה לייארד 'הכתובת הסטאנדארטית'. האנאלים עצמם נחקקו על פסל המלך ועל לוחות-ענק שהונחו על הרצפה. אנו מחלקים סדרות אלו לשתי חטיבות, בהתאם לשתי הדרכים שבהן ערכו הסופרים את האנאלים על לוחות-האבן. בחטיבה האחת נתון הטכסט בשטח שבין השורה העליונה של התבליטים לבין השורה התחתונה, בעמודות בנות שבע שורות (= סידרה א' לשיטתנו), או בעמודות בנות שתיים-עשרה שורות (= סידרה ב'). בחטיבה השנייה (סדרות ג', ד' וה') מפוזר הטכסט על פני התבליט עצמו; מספר השורות שבכל עמודה הוא 16–20, או אף יותר מזה. סידרה א' היא כולה מן הארמון המרכזי; הסדרות האחרות הן מן הארמון הדרומי-מערבי. אך דומה, שאפשר לצעוד צעד נוסף בשחזור הכתובות ולקבוע אף את סדרם המשוער של קטעי הכתובות לפי הקירות בכל אולם ואולם באותו הארמון של תגלת-פלאסר שממנו נעקרו התבליטים. הצעה זו מיוסדת על בחינת רציפותו של הטכסט, על מידת הפערים שבין התבליטים נושאי הכתובות ועל אבחנות פאליאוגראפיות. בדיקת כתב-יד א' והתבליטים עצמם במוזיאון הבריטי העלתה, כי את הכתובות שעל גבי התבליטים חקקו ידיים שונות: בסידרה א', בת שבע השורות, ניתן להבחין בשלוש ידיים, ואילו בסידרה ב', בת שתיים-עשרה השורות, אפשר להבחין בשתי ידיים, השונות מאלו שחקקו את סידרה א'. בחינת סדר התבליטים ורציפות הטכסט נותנת, שסידרה א' נחקקה בשלושה קירות שונים של אולם אחד, ואילו סידרה ב' — בשני קירות. מסקנות פאליאוגראפיות אלו תואמות את המסקנות שעלו באורח נפרד מבדיקת רציפותו של הטכסט וסדר התבליטים, המלמדת אף היא, שבסידרה א' יש להבחין בתבליטים משלושה קירות שונים, ואילו בסידרה ב' — בתבליטים משני קירות. מסתבר אפוא, כי בשעת ביצוע המלאכה עבדו בכל אולם שלושה-ארבעה סופרים וכי כל סופר הופקד על קיר אחר. דומה, שזו הסיבה להבדלים הפאליאוגראפיים שבתעודות של סידרה אחת. נפרט עתה את סידרות התבליטים (וראה נספח):

סידרה א'

מסידרה זאת גילה לייארד שבע עמודות בעלות שורות רחבות (שבע שורות בכל עמודה). המשתרעות על פני שישה לוחות. שלושה לוחות מהווים רציפות אחת מבחינת הטכסט והתבליט: קטע מקיר אחד באותו האולם. מקיר אחר נותרו לפי שחזורנו שני לוחות: האחד מתאר את כיבוש עשתרות, ואילו האחר, לאחר פער ניכר — את כיבוש העיר גזר. לסידרה זאת שייכים אל-נכון שני הלוחות עם תוארי המלך שהשאיר לייארד בתל. שני לוחות אלה, שהגיעו למוזיאון של ציריך ופורסמו, לאחר שיצאה מהדורת רוטט, בידי בואסייה,¹⁹ לא נוצלו עדיין. ועוד נשוב לדון בהם בסוף דברינו.

סידרה ב'

חמשת הלוחות ששרדו מסידרה זו כוללים שמונה עמודות בנות שתיים-עשרה שורות. הלוחות גדולים מאלה של סידרה א'. גם כאן אפשר להבחין בלוחות משני קירות, הן מצד רציפות התבליט והטכסט והן מצד הפאליאוגראפיה. מקיר א' — שבו החלה, כנראה, הסידרה — שרדו שני לוחות, שבהם נזכרים המאורעות שאירעו בשנות

A. BOISSIER, *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology*, xviii (1896), pp. 19
158–160

חיים תדמור

מלכותו הראשונה והשנייה של המלך. אחריהם בא פער, שאפשר לאמוד אותו בשמונה לוחות, בקירוב, ודאי טכסט של קיר שלם. לעומת זאת מלאה למדי סידרת התבליטים שהייתי מייחס לקיר השלישי: שני לוחות גדולים, המצטרפים זה לזה וכוללים את מאורעות השנים 738–737. לאלה יש לצרף לוח מקוטע על המלחמה במדי, שפורסם על-ידי לייארד (Lay. 19b), אך לא נוצל כלל על-ידי רוסט.²⁰

סידרה ג'

הבחנת החלקים השונים בסידרה ג' היא קשה ביותר. ההצעה להפריד בין ג₁ ובין ג₂ – כלומר, להניח שלפנינו תבליטים משני אולמות – מבוססת על סדר הדמויות בתבליטים. מאחר שאין כפולות ביניהם, לא מן הנמנע, כי על-אף הקשיים המיתודיים (המסייעים, לכאורה, לדעה כי יש להפריד) באו כל התבליטים מסוג זה מאולם אחד. מספר השורות אינו קבוע. בכל תבליטי ג₁ יש 16–20 שורות, ואילו בתבליטי ג₂ אפשר שיש יותר מ-20 (גובה כל לוח כ-2.20 מ').

סידרה ד'

מסידרה זו שרדו רק שני תבליטים, ועליהם דמויות המלך והחצרן שמאחוריו. את התבליטים גילה לייארד, כנראה בעונת-החפירות השנייה, ומשום כך לא פרסם. ג'ורג' סמית הכירם, כפי שמעידות הרשימות במחברותיו.²¹ הטכסט שעל גבי התבליטים (קטעי האנאלים משנת 738) פורסם בשנת 1936 בידי ג.ד.²² אלה שני התבליטים היחידים מסדרות ג'-ה' שניצלו מהחפירות ככלח והגיעו למוזיאון הבריטי.

סידרה ה'

לסידרה זו יש לייחס לוח אחד בלבד: Lay. 66 (רוסט, אנאלים, שורות 211–228), המספר על מלחמות הערבים ומסיים בהדחת פקח ובהמלכת הושע תחתיו. דומה, שעריכת המאורעות בלוח זה איננה בסדר כרונולוגי ממש, ועל-כן לא ברור, אם יש לשייכו לסוג האנאלים או לסוג 'כתובת-הראווה'. נוסף על אלה ראוי להזכיר כאן גם את הלוחות עם טכסט בלבד, ללא תבליטים, שגילה לייארד (ובצדם לוחות ללא סימן של כתב, אלא רק דמויות גדולות, המכסות את כל השטח). היחיד מן הלוחות ששרד והגיע למוזיאון הבריטי הוא BM 118936. זהו לוח ענק (2.4 × 3.3 מ'), וגובה כל סימן בו 5 ס"מ. הטכסט החקוק בלוח זה אינו מסוג האנאלים, אלא מסוג 'כתובת-הראווה'.²³ בשנת 1854 גילה לופטוס שני לוחות דומים באתר החפירות של לייארד, אך עד כה לא פורסמו בהעתקם המקורי, אלא בתעתיק מתוך דפוס-נייר.²⁴ גם את הלוחות האלה התיר לי ד"ר בארנט לפרסם.

BARNETT & FALKNER, *op. cit.* (n. 2), p. 24, Relief 28 20

B. M. Add. Ms. 30401 f. 13 21

C. J. GADD, *The Stones of Assyria*, London 1936, pp. 154–155 = BARNETT & FALKNER, *op. cit.*, Pls. xcvi–xcviii (BM 118899, 118900)

P. ROST, II, pp. xxxii–xxxiii .Lay. 17–18 23

מסתבר, שאלה הם שני הלוחות הנוכרים בדין-וחשבון של ה-*Assyrian Excavation Fund* מה-4 בדצמבר 1854, המובא כנספח לספרו של גד (לעיל, הערה 22): 'Two slabs, however, from some other locality are inscribed with long records of Tiglath Pileser, only fragments of whose inscriptions have hitherto been met with'. מחמת גודלם השאיר

האנאלים של תגלת פלאסר השלישי

מסתבר, שלוחות אלה, שבהם מסופר על קורות המלך שלא בסדר כרונולוגי, אלא בהתאם לרציפות הגיאוגראפית והחשיבות היחסית, נחקקו באולמות מיוחדים, כמו בארמונו של סרגון הב' בכורסבאד. דומה, כי לסידרה שלפנינו יש לייחס גם את התעודה שפרסם סמית ב-2, R 10 III ('כתובות קטנות', א, במהדורת רוטס). בתעודה זו, הכוללת 38 שורות, תיאור מפורט של מלחמות תגלת-פלאסר בסוריה: כיבוש ערי-החוף הפיניקיות, כיבוש עזה, כיבוש ישראל והמלחמות בערבים. גם את הטכסט החשוב הזה אין לשייך לסוג האנאלים, שכן עריכתו אינה כרונולוגית. כתובת כפולה של טכסט זה (לוח-חרס 4305 + ND 4301) נתגלתה בחפירות החדשות בכלח, ופורסמה בידי וייזמן בשנת 1956.²⁵ אפשר מאוד, שבמקורו היה גם III R 10, 2 כתוב על גבי שני לוחות גדולים מן הסוג שהזכרתי. דומני, שמהדורת סמית אינה משקפת את אופיו האמיתי, שכן במחברותיו של סמית מצאתי את כל השלבים שקדמו לאותו הטכסט, המורכב, כאמור, מחמישה קטעים של דפוסי-נייר. אמנם עשה סמית מלאכה נפלאה של הרכבה וצירוף, במאמץ ליצור טכסט אחיד ושוטף, אבל מאחר שלא גילה מה היתה צורתו המקורית – הכביד עלינו מאוד. אם לסכם את האמור עד כה – דומה, כי מצד אופי התעודות אין כל הצדקה מיתודית ליצור טכסט אחיד ורצוף מכלל הנסחים שבסידרות התבליטים השונות מארמונו של תגלת-פלאסר. נהפוך הוא. שומה עלינו למסור את החומר כפי שהגיע לידינו, נוסח נוסח וצורתו. אם ירצה החוקר לשחזר טכסט רצוף מן הקטעים שאפשר לצרפם, יהיה זה רק לאחר שתהיה בידו מהדורת-אב, שתמסור בדייקנות את המצוי בידינו ותציין את החסר.

ואכן, עניין הפערים באנאלים הוא אחת המסקנות העיקריות הנובעות מעבודתנו. כך, למשל, מתברר, שבין שורות 73 ל-74 שבמהדורת רוטס יש פער של שלוש שנים שאינו משתקף כלל באנאלים וכן פער של שנתיים בין שורות 190 ל-191. אלה הפערים הארוכים ביותר – כל אחד בן כמה עמודות – אך מרובים מהם הפערים הקצרים, של שורה אחת או של כמה עשרות שורות, היינו, בתחום האירועים של שנה אחת. הימנעות שיטתית מציון הפערים לא זו בלבד שהביאה לפרקים לנוסח לקוי ולתחביר מאונס (שכן בין הרישא לסיפא חסרה לפעמים עמודה שלמה), אלא אף סילפה פרשיות היסטוריות.

אף שעיקר תכליתם של דברינו הוא להציג את הבעיות הכרוכות במחקר האנאלים מצד הנוסח והעריכה, לא נהיה, כמדומני, פטורים מהבאת דוגמאות מספר של המסקנות ההיסטוריות הנובעות מן הדיון המיתודי שפתחנו.

מתברר, כי מכמה פרשיות מכריעות בתולדות האיזור לא שרדה באנאלים אף שורה אחת. כך, למשל, לא נזכרו כלל מאורעות השנים 743–740, כגון מפלת אררט (בעלת ההיגמוניה בסוריה הצפונית בשנים שלפני 745), המצור על ארפד, ראש ממלכות ארם באותם הימים, וכיבוש ארפד וסוריה הצפונית וסיפוחן לאשור, או פרשת

לופטוס לוחות אלה בתלה של כלה. מסתבר, שאלה הם הלוחות שחשף ג'ורג' סמית בשנתו, הכין מהם דפוסי-נייר ופרסם את תרגומו של אחד מהם ב-*Assyrian Discoveries* 3, p. 271. העתקת סמית מן הלוח השני, הנמצאת במחלקה לעתיקות אסיה המערבית, תפורסם יחד עם אלו של לופטוס.

D. J. WISEMAN, 'A Fragmentary Inscription of Tiglath Pileser III from Nimrud', 25 *Iraq*, xviii (1956), pp. 117–129; Pls. xxii–xxiii

חיים תדמור

המלחמה בעזריה מלך יהודה וכיבושה של סוריה הדרומית ב־738, או קורות שנת 734, שנת המסע הגדול לפלשת. לעומת זה נותרו שורות אחדות בלבד על שנים אחרות, כגון שנת 739, היא שנת המלחמה בדרומה של אררט, או שנת 733, היא שנת המסעות לגליל וכיבוש חלקה הצפוני של ישראל. משאר שנות מלכותו של תגלת־פלאסר שרדו באנאלים קטעים רצופים, פחות או יותר, אך גם בהם מרובה החסר מן היש (הציור שבעמ' 15 מבליט את היקפם של הפערים).

מסקנה היסטורית אחרת קשורה במסעות לבל. שלושה מסעות ערך תגלת־פלאסר נגד הכשדים: האחד — ב־745; השני — ב־731, כאשר כבש את בירת הכשדים, שפיא, ליד המפרץ הפרסי; והשלישי — ב־729, כאשר נטל את כתר בבל, מעשה שכמותו עשה רק אחד ממלכי אשור לפניו, כ־500 שנה קודם־לכן, ושכמותו היו עתידים לעשות יורשיו שלמנאסר הה', סרגון הב' ואסרחדון.

והנה, כתובת בת שבע שורות מן התבליט שמצויר עליו כיבוש העיר Gazru (היא גזר) מספרת, כי בעת מלחמתו של תגלת־פלאסר בכשדים ובארמים הביאו לפניו כוהני ערי־המקדש בבל, ברספ וכותא את 'שארית' בל, נבו ונרגל. מושג ה'שארית' (rihāti, בלשון רבים) מעניין מצד עצמו, ועדיין לא הוסבר כהלכה. דומה, שאין הוא אלא שארית של ארוחת־קודש, מעין סאקראמנט, שאכילתו מותרת (או חובה) למלך בבל בלבד. נמצא, כי היה במעשה זה משום הכרה מצד כוהני ערי־המקדש העתיקות בתביעתו של תגלת־פלאסר לשלטון על בבל וכי הזמינוהו למלוך בה כדי לגרש את אֶפְי־יֹר, מלך בבל הכשדי. עד כה הושם תבליט מקוטע זה בראש האנאלים (שורות 1—7 במספורו של רוט), ולפיכך נוצר הרושם, שכבר בראשית מלכותו התעצם תגלת־פלאסר בבבל, דבר שהניע את ההיסטוריונים לשאול, מדוע נסוג משם ושב רק לאחר ארבע־עשרה שנה. ההצעה להעביר את הקטע כולו לשנת 731 לא רק פותרת קושי זה, אלא אף יש בה כדי לפתור קושי נוסף, שכן מצד התבליט נמצא עתה כיבושה של גזר במקום הנכון, בהתאם לנושא, היינו, בין המלחמות בסוריה ובארץ־ישראל, ולא בראש סידרת המסעות. כיבושה בא אפוא לאחר כיבוש עשתרות, המתואר בלוח־אבן BM 118908 (iii R 10, 1), שיש לייחסו, כנראה, לקיר השלישי של האולם שממנו באו הכתובות בנות שבע השורות שבארמון המרכזי.

המסע לבל בשנת 731, שהוא המאורע האחרון שנזכר בקטעי האנאלים ששרדו, מעורר את השאלה האחרונה: באיזו שנה נחקקו האנאלים בקירות הארמון? מסתבר, שהיה זה בשנים 730—729, כלומר, בשעת הקמתו של הארמון המרכזי, שבנייתו מתוארת באריכות ב'כתובות־הראווה' שבלוח־חרס K 3751. מלאכת־הבנייה נסתיימה בשנת 728, היא השנה הייז למלכותו של תגלת־פלאסר, כאשר נחקקו לכבודו טכסטים נוספים (שאינם מסוג האנאלים) בקירות ארמונו.

והנה, משהגענו לסיפא של האנאלים נסיים ברישא: פרשת שני לוחות־התבליטים השמורים בציריך, לוחות שלא הובאו עד כה במהדורות האנאלים.²⁶ בלוח הראשון שרדו שלוש שורות של טכסט מתחת לתבליט, ואילו בלוח השני — שלוש שורות שמעל התבליט. על־פי בדיקת הטכסט לפי התצלומים נדמה, ששני הלוחות אינם אלא שני חלקיו של תבליט אחד שנחתך לשניים, באופן שהעמודה בת שבע השורות בחלקה בין שני הלוחות, ושורה אחת נהרסה. אם נציב את שני הלוחות זה מעל זה — נקבל טכסט של עמודה אחת (ראה לוח א), ובה קטע משורות הפתיחה לסידרה

26 ראה לעיל, הערה 19.

האנאלים של תגלת פלאסר השלישי

כולה. זהו אפוא היחיד מקטעי האנאלים המביא חלק מתארו של תגלת-פלאסר. והנה, באחדים מקטעים אלה כתוב בלשון-סופרים נמלצת:

נצר BAL.TIL הנאצל, אהוב האל, יציר כפיה של האלה NIN.MEN.NA, שהאלים השליטו על ארצות נכריות, טיפחוהו וגידלוהו למלוכה.

החשוב בתארים אלה הוא זה של 'נצר (או זרע) BAL.TIL, על שם הרובע העתיק ביותר של העיר אשור. מסתבר, שתגלת-פלאסר מפגין את ייחוסו, ולשם כך הוא נוטע את עצמו במשפחות המיוחסות באשור, שהרי לא ירש את המלוכה כחוק, אלא יצא מכלח להדיח את השושלת המולכת. גם סרגון הב' – אוזורפאטור כמוהו – ייחס את עצמו באחת מכתובותיו על זרע BAL.TIL.²⁷ לא היינו מזכירים עניין זה, אלמלא נמצאה לטענת תגלת-פלאסר אסמכתא ממקור אחר, הלא היא רשימת מלכי בבל מן התקופה הבבלית החדשה, המונה את המלכים לפי השושלות. המאלף שברשימה זאת הוא, שמסורת בבלית זו, המציינת לגנאי את סנחריב, מחריבה של בבל, ומכנה אותו (היחיד מכל מלכי אשור) 'השושלת הבארבארית'²⁸ – מכנה את תגלת-פלאסר (Pulu = פול) ואת שלמנאסר הה' בנו (Ululai) – אך לא את סרגון – בשם 'שושלת BAL.TIL',²⁹ ממש ככינוי המכובד שבו כינה תגלת-פלאסר את עצמו בשרורת-הפתיחה לאנאלים שלו מכלח.

הרצאה ביום ט"ז בשבט תשכ"ה (19.1.1965)

zēr BAL.TIL^{ki}: F. THUREAU-DANGIN, *Une Relation de la huitième Campagne de Sargon*, Paris 1912, p. 20, l. 113

Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum, xxxvi, Pl. 25, Col. 28
BAL ḥa-bi-gal: BAL ḥa-bi-gal <batū>, כלומר, *palū ḥabigal*, זאת אומרת, בן השושלת של Ḥanigalbat שמצפון-מערב לאשור. בתקופה הבבלית החדשה נדרש השם בלי ספק לגנאי, בניגוד גמור למשמעות המכובדת שהיתה לו כאלף שנה לפני-כן בממלכת מיתני, היא תִּינְגַלְבַּת.

שם, שורה 9: *pālū BAL.TIL*. לעניין BAL.TIL, שהגייתה היתה, כפי הנראה, *Baltil* או *Bal(atil)*, ראה: A. GOETZE, *JCS*, : 305, n. 305; J. LEVY, *HUCA*, xix (1946), p. 468, n. 305; A. GOETZE, *JCS*, : 108, n. 108, p. 134, n. 108

חיים תדמור

חלוקת האנאלים לפי הסדרות

				סידרה א'
<i>PSBA</i> , XVIII (1896), 159 =		מס' 2+3	בואסייה (ראה לעיל, הערה 19),	
Lay. 69b ₁	= III	לוח	רוסט, אנאלים, שורות	148-143
Lay. 69b ₂ + 69a ₁	= IV	"	" " "	155-149
Lay. 69a ₂ + 68b	= VII-VI	"	" " "	161-155
III R 10, 1a	= VIIIa	"	" " "	183-177
III R 10, 1b	= VIIIb	"	" " "	190-184
Lay. 34a	= I	"	" " "	7-1
Lay. 34b	= II	"	" " "	14-8
				סידרה ב'
Lay. 52a	= XI	"	רוסט, אנאלים, שורות	19-8
Lay. 52b	= XII	"	" " "	31-20
Lay. 51a	= IX	"	" " "	43-32
Lay. 51b	= X	"	" " "	55-44
Lay. 50a	= XV	"	" " "	152-141
Lay. 50b + 67a	= XVI	"	" " "	164-153
Lay. 67b + 68a	= XVII	"	" " "	176-165
Lay. 19b	= XXVIII	"	אין תעתיק	
				סידרה ג' 1
Lay. 71a + 71b + 72a	= XIX	"	רוסט, אנאלים, שורות	73-58
Lay. 45b	= XIII	"	" " "	89-82
III R 9, 1	= XIV	"	" " "	101-90
Lay. 45b	= XIII	"	" " "	81-74
Lay. 29b	= XVIIIb	"	" " "	240-229
				סידרה ג' 2
Lay. 65	= XIX	"	רוסט, אנאלים, שורות	141-123
Lay. 72b-73a	= XXII	"	" " "	210-191
Lay. 72b-73a	= XVIIIa	"	" " "	237-229
				סידרה ד'
Barnett-Falkner, Pls. xcvi + xcvi			רוסט, אנאלים, שורות	128-126
			(ראה לעיל, הערה 22)	
				סידרה ה'
Lay. 66	= XXXIII		רוסט, אנאלים, שורות	228-211

האנאלים של תגלת פלאסר השלישי

Series:	A	B	C ₁	C ₂	D	E	סדרות:
PROLOGUE	■						פתיחה
I palû		■					745
II palû		■					744
III palû			■				743
IV palû							742
V palû							741
VI palû			■				740
VII palû			■				739
VIII palû	■	■		■	■		738
IX palû	■	■					737
X palû							736
XI palû	■						735
XII palû							734
XIII palû			■	■			733
XIV palû						■	732
XV palû	■						731
XVI palû							730
XVII palû							729

האנאלים כפי ששרדו בסדרות א'-ה' והיקף הפערים.

7
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

1. לוח מסידרה ג' (Lay. 45b) כפי שהעתיק וצייר לייארד בכתב-יד א' (מתפרסם לראשונה ברשותם האדיבה של נאמני המוזיאון הבריטי).

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553

